

BiEPAG

Između čekića i nakovnja: Javno mnenje i evropske integracije na Zapadnom Balkanu

Građani zemalja Zapadnog Balkana i dalje sveukupno imaju pozitivan stav o svojim izgledima da postanu građani Evropske unije. Put ka tom cilju je, međutim, dug, i oni se trenutno nalaze u poziciji koja bi se mogla opisati kao 'između čekića i nakovnja'. Proces pridruživanja EU čini se beskonačnim, a države članice preuzimaju malo ne bi li ga poboljšale (neke, čini se, čak postavljaju i dodatne prepreke). S druge strane, najveće nezadovoljstvo građana usmereno je prema njihovim vladama, političarima i institucijama. Javnosti su skeptične povodom posvećenosti svojih vlasti evropskim integracijama, što podriva vrednosti demokratije.

Depolitizacija pristupnog procesa ima nenamerne posledice u vidu toga što ne dopušta glasačima da svoje izabrane predstavnike adekvatno pozivaju na odgovornost po ovom pitanju. Da bi se prevazišla ovakva njihova pozicija, između čekića i nakovnja, Evropska komisija mora ubrzati primenu nove metodologije proširenja, uz dodatne i češće podsticaje za nastavak reformi. Zemlje Zapadnog Balkana trebale bi biti pozvane da doprinesu zajedničkom promišljanju budućnosti Europe. Takođe, Evropska unija bi trebalo da pojača svoju trenutnu podršku građanima i civilnom društvu u njihovim naporima da svoje vlade pozovu na odgovornost i okončaju epidemiju zarobljavanja država u regionu.

Corina Stratulat, Marko Kmezić, Nikolaos Tzifakis, Matteo Bonomi, Zoran Nechev¹

Jedna od ključnih obaveza demokratije je osnaživanje ljudi da donose sopstvene odluke i da se njihov glas računa u politici. Sve veći problem savremenih demokratija predstavlja činjenica da glasači više ne veruju da mogu uticati na to kako se upravlja njihovim zemljama, čak i onda kad smatraju da su izbori fer i pošteni. Mandati koje obični građani daju političkim liderima tokom predizbornih kampanja često završavaju ispod gomile drugih pravno obavezujućih mandata koje su vlade vremenom preuzele od, između ostalih, Evropske komisije, Evropske centralne banke, raznih sudova i međunarodnih finansijskih institucija. Postepena denacionalizacija znatnog dela donošenja političkih odluka, naročito u Evropi u periodu nakon Ugovora iz Maastrichta, učinila je da se birači osećaju napuštenim od strane svojih političkih predstavnika i duboko frustriranim konvencionalnom politikom.²

Situacija nije ništa bolja za građane zemalja Zapadnog Balkana koje teže ka članstvu u Evropskoj uniji (EU). Što se tiče procesa evropskih integracija Zapadnog Balkana, ljudi iz zemalja u regionu koje žele da postanu članice EU, de facto se nalaze između čekića i nakovanja. Čekić predstavlja tehnokratska priroda procesa evropskih integracija i neodlučnost članica EU po pitanju dosjeva o proširenju. Nakovanj čini nemogućnost – često i nedostatak volje – vlada na Balkanu da se ponašaju na odgovoran i reprezentativan način.

Jedna je stvar očekivati da se građani regiona pomire s modelom promena koji zastupa Evropska komisija, naime kroz 'reforme bez politike', ukoliko to za ishod ima dobru upravu i pristupanje EU. Daleko teže je, međutim, zamisliti da je održiv trenutni, prilično popustljivi javni konsenzus u regionu po pitanju depolitizacije kreiranja politika, budući da ne isporučuje ni ekonomsko ni političko približavanje, niti značajan napredak na polju formalnog približavanja EU. Nacionalne politike evropskih integracija u regionu će se najverovatnije ispostaviti razočaravajućim, jer lako mogu izbeći javni nadzor,

a Brisel proglašiti pogodnim žrtvenim jarcem. Ipak, EU može da spreči javno nezadovoljstvo stanjem integracija i demokratijom, tako što će jačati kredibilitet evropske perspektive regiona i zauzeti beskompromisan stav prema korupciji na nivou vlada Zapadnog Balkana.

Čekić

Proces pristupanja EU definisan je tako da donošenje relevantnih zakona u balkanskim zemljama zaobilazi promišljanje politika. Umesto toga, on se svodi na usvajanje i primenu standarda koji su kompatibilni s onima Evropske unije. Iako Brisel ograničava i moć političkih partija u državama članicama da svojim građanima ponude smislene političke alternative, članice EU bar utiču na odluke koje se donose na evropskom nivou, a koje će kasnije morati da poštiju. Zemlje Zapadnog Balkana, kao kandidati za članstvo, obavezne su da pristanu na uslove EU ili da ih odbiju. Takva dominantnost procesa EU integracija u regionu otežava tamošnjim političarima da predstavljaju svoje glasače i odgovaraju im, čak i ukoliko to istinski žele da čine. Međutim, ona ima i nenamernu posledicu u vidu toga što se političkim liderima u regionu često dozvoljava da ne ispunе obećanja iz svojih predizbornih kampanja i „sve nepopularne politike prodaju pod sloganom 'proizvedeno u Briselu', dok svoje omiljene projekte uspevaju da prošvercuju u svoje agende.”³ Bez mogućnosti da svoje lidere pozivaju na odgovornost, postoji rizik da će ljudi u regionu početi da gube veru u ustanove i procese predstavničke demokratije.

Za sad, građani zemalja u regionu koje teže ka članstvu u EU nisu odbili pritisak Evropske komisije i uticaj na sopstvene nacionalne politike. Na osnovu istraživanja Evropskog fonda za Balkan, koje je u oktobru 2020 sproveo Ipsos, javno mnjenje u regionu je i dalje dominantno naklonjeno članstvu u Evropskoj uniji (u proseku 82.5%). Čak i u Srbiji – najvećem skeptiku u regionu – većina od 64.1% ispitanih podržava cilj svoje zemlje da postane članica EU (vidi tabelu 1).

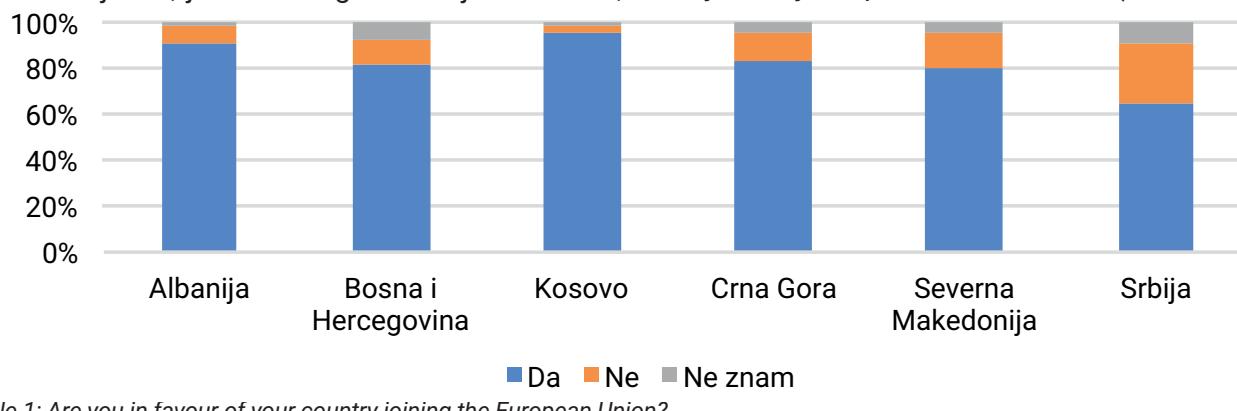

Table 1: Are you in favour of your country joining the European Union?

1 Zahvaljujemo se Doniki Emini i Nataši Vunč za njihove komentare.

2 Mair, Peter (2013), Ruling the void. The hollowing of Western democracy, London: Verso.

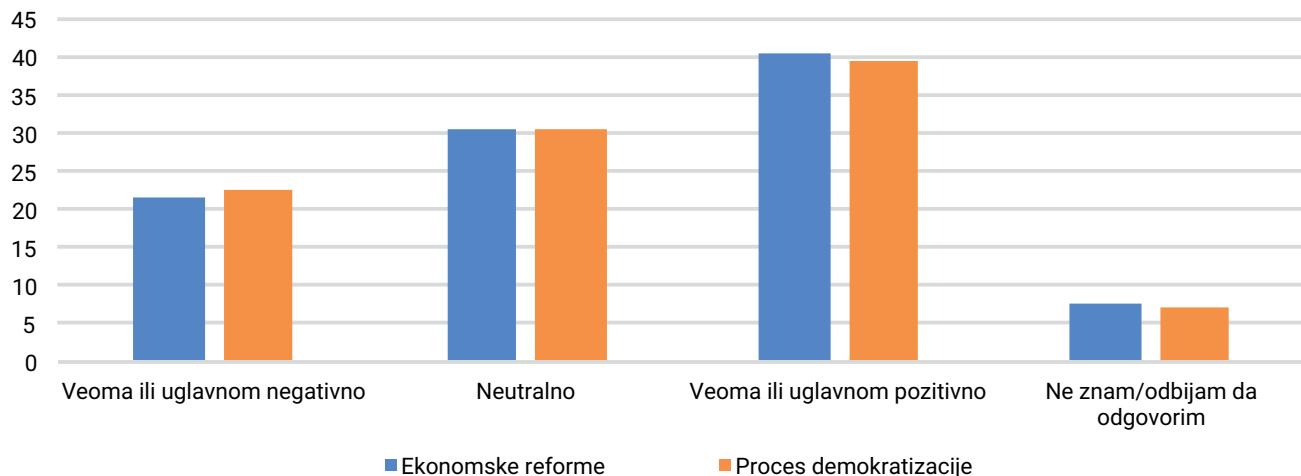
3 Krastev, Ivan (2008), "Europe's other legitimacy crisis", Open Democracy.

Ako stanovnici Zapadnog Balkana i dalje podržavaju proces EU integracija, moglo bi se reći da je to zato što ga vide kao priliku za neophodne promene kvaliteta upravljanja i ekonomskog učinka u svojim zemljama. Zaista, istraživanje otkriva da građani širom regiona pozitivno ocenjuju ulogu EU u nacionalnim političkim (39.7%) i ekonomskim (40.3%) reformama (vidi tabelu 2). To je skoro duplo više od onih koji relevantnu podršku Brisela ocenjuju negativno (22.8%, odnosno 21.4%). Štaviše, ljudi u zemljama Balkana verovatno prihvataju 'štap' evropskih integracija jer vrednim smatraju 'šargarepe' EU, u šta spadaju sloboda rada i putovanja, ali i mir i sigurnost.

Sukob s Grčkom u vezi s imenom zemlje je prethodno više od jedne decenije blokirao napore Severne Makedonije da se pridruži EU, sve dok dve zemlje konačno nisu razrešile ovo pitanje 2019. godine.

Proces je trpeo zastoje i u slučaju Kosova. Uprkos preporuci Komisije i odobrenju Evropskog parlamenta iz 2018. godine da se odobri vizna liberalizacija za Kosovo, napredak je bio zakočen na nivou Saveta Evrope. Strah povodom potencijalne masovne emigracije iz Kosova u EU⁵ učinio je da članice poput Francuske i Holandije budu protiv odlučivanja na ovu temu, čak i uprkos tome što je Kosovo ispunilo

Табела 2: Како бисте оценили улогу ЕУ у економским реформама и процесима демократизације ваше земље?

Kako Unija koristi veru koju građani Zapadnog Balkana, čini se, polažu u nju? Ukratko: ne baš najbolje. Uticaj EU u regionu bazira se na njenoj privlačnosti, koja se pak u velikoj meri zasniva na njenom kredibilitetu u odnosima sa zemljama regiona. Međutim, taj kredibilitet je iščezao tokom protekle decenije, otako su članice EU razvile praksu ignorisanja mišljenja Evropske komisije i intervenisanja u ključnim tačkama odlučivanja o proširenju da bi blokirale ili kočile proces. Te intervencije često su se temeljile na faktorima koji imaju više veze s domaćom politikom nego s definisanim procesom ili statusom reformi u balkanskim zemljama.⁴

Nedavno je Bugarska odbila da odobri pregovarački okvir EU za Severnu Makedoniju zbog otvorenih pitanja koja se tiču istorije i jezika, čime je de facto opstruirala već dugo odlagani početak pristupnih pregovora za Skoplje. Ova odluka ignoriše dobar bilans reformi u Severnoj Makedoniji, koja je dobila najpozitivnije ocene od svih balkanskih zemalja u okviru ovogodišnjih izveštaja Komisije o napretku.

sve tehničke zahteve za uključenje u bezvizni režim s Evropskom unijom. Naponskotek, stav pet zemalja EU koje ne priznaju nezavisnost Kosova zasniva se na strahu od mogućeg uticaja državnosti Kosova na druge slučajevе koji su njima od nacionalnog značaja.

Ovakvi primeri nisu više izuzetak, već sve više norma načina na koji članice EU pristupaju pitanju proširenja prema regionu. Asertivnost država članica po pitanju dosjeva o proširenju mogla bi uništiti proces, koji je već trom i jedva daje rezultate.

Javno mnjenje u regionu je i dalje pozitivno prema evropskim integracijama, ali i svesno ovih dinamičnih procesa. Istraživanje koje je sproveo Ipsos (2020) pokazuje da je 52.1% ispitanika širom regiona nezadovoljno napretkom svoje zemlje na putu pridruživanja EU. Kao što se vidi u tabeli br. 3, jedan od navedenih razloga za nezadovoljstvo je upravo spor napredak procesa, naročito u slučaju predvodnika Crne Gore (17.7%) i Srbije (17.6%). U slučaju Srbije, ovo je najzastupljeniji izvor nezadovoljstva naveden

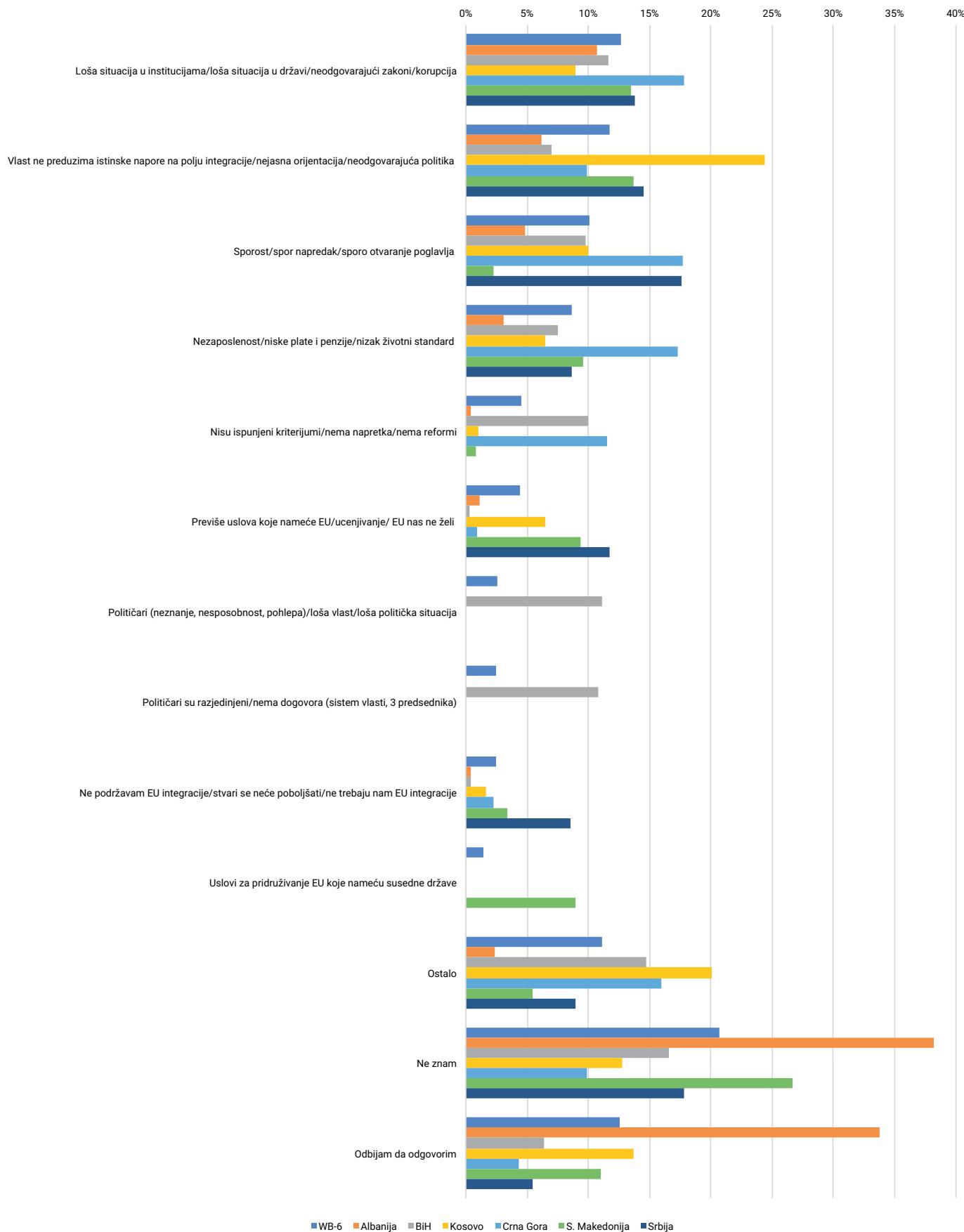
4 Balfour, Rosa i Stratulat, Corina (ur.) (2015), "EU member states and enlargement towards the Western Balkans", EPC Issue Paper, Brisel: European Policy Centre.

5 Kipar, Grčka, Rumunija, Španija i Slovačka.

u istraživanju. Pored toga, 9.4% ispitanika u Severnoj Makedoniji i 11.7% u Srbiji je nezadovoljno usled rastućeg broja zahteva EU i brinu se da „nas EU

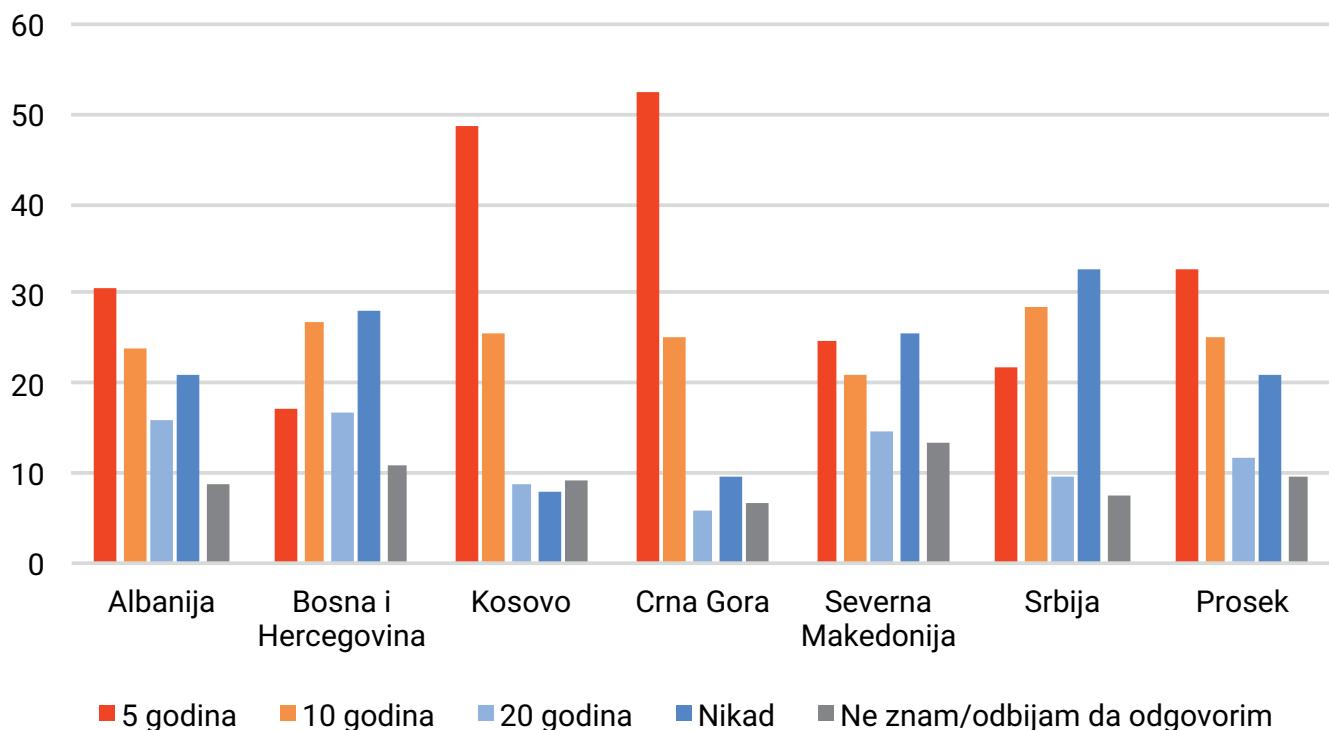
ne želi“. Uslovi koje su postavile susedne zemlje predstavljaju izvor frustracija za 9% ispitanika iz Severne Makedonije.

Табела 3: Који је разлог вашег незадовољства напретком у погледу приступања ЕУ?

Iako niski, ovi brojevi ukazuju na to da javno mnjenje na Zapadnom Balkanu obraća pažnju i da je osetljivo na signale iz EU. Latentni skepticizam stanovništva zapravo postaje još očigledniji kad se u obzir uzmu značajni delovi stanovništva regiona (u proseku 20.8%) koji, prema istraživanju Ipsosa (2020), veruju da njihove zemlje nikad neće postati članice EU: 32.7% u Srbiji, 28.1% u Bosni i Hercegovini, 25.7% u Severnoj Makedoniji i 20.9% u Albaniji. Ti rezultati još više dobijaju na značaju ako im se pridoda ideo onih koji smatraju da će njihovo zemlju trebati više od 20 godina da se pridruži Uniji. Time se dolazi do više od 44.9% ispitanika u Bosni i Hercegovini, 42% u Srbiji, 40.5% u Severnoj Makedoniji i 36.8% u Albaniji, koji ne očekuju da njihova zemlja postane članica EU pre 2040. godine, ako uopšte.

Табела 4: Да ли мислите да ће се приступање ЕУ догоđити у наредних 5/10/20 година или никада?

Kao rezultat toga, glasne političke izjave podrške, na primer one izrečene na samitima o Zapadnom Balkanu ili srednjoročne nagrade koje EU obećava ili nudi (pristup tržištu, pojačana finansijska pomoć ili vizna liberalizacija) neće biti na duže staze dovoljne da pridobiju naklonost ljudi u regionu. Izgledno je da će trenutni visok stepen javne podrške EU u regionu biti održiv samo onoliko koliko se pridruživanje EU dokaže kredibilnim. Istiće vreme u kome je EU mogla da uzima proevropski sentiment u balkanskim zemljama zdravo za gotovo.

Nakovanj

Prema istraživanju Ipsosa (2020), centralne tačke nezadovoljstva ljudi su, za sad, nacionalni političari i institucije (vidi tabelu 4). Konkretno, 24% ispitanika sa Kosova, više nego bilo gde drugde u regionu, sumnja u to da su vlasti istinski posvećene evropskim integracijama; oni više ne veruju u deklarisanu privrženost svojih lidera EU agendi. Takođe, ovo je najzastupljeniji razlog frustracije naroda na Zapadnom Balkanu kao celini. Nezadovoljstvo javnosti usled koruptivnih i disfunkcionalnih državnih institucija takođe je visoko rangirano, naročito u Crnoj Gori (18%). Oko 14% ispitanika iz Srbije i Severne Makedonije smatra da su domaće političke

elite i institucije uglavnom odgovorne za nedostatak napretka ili reformi u okviru evropskih integracija.

Ovakva percepcija ljudi nije pogrešna. Nakon skoro dve decenije evropskih integracija, demokratski učinak u čitavom regionu još uvek nije razvio pozitivnu dinamiku. Usvajanje demokratskih ustava, a ni rigorozna politika uslovljavanja EU, nisu doveli do prevazilaženja neformalnih struktura moći, zarobljenosti države i partijske patronaže, već su ih, naprotiv, konsolidovali.⁶ Uspon snažnih balkanskih vladara doveo je do erozije vladavine

6 Richter, Solveig i Wunsch, Natasha (2020), "Money, power, glory: the linkages between EU conditionality and state capture in the Western Balkans", Journal of European Public Policy 27(1), 41-62.

prava, nezavisnosti pravosuđa i slobode medija u tim zemljama, što je autokratski nastrojenim liderima omogućilo da upravljaju bez nadzora. Uprkos tome što je izveštavala o zabrinjavajućem stepenu lične vladavine na Zapadnom Balkanu⁷, Evropska komisija bi zapravo progledala kroz prste političarima u regionu koji prkose zakonu svaki put kada bi oni rešili pitanja od visokog prioriteta za države članice EU, kao što su zatvaranje granica za izbeglice, radikalizacija i terorizam, ili regionalna stabilnost. Sve učestalija praksa Saveta Evrope da uskraćuje obećane nagrade uprkos opipljivom napretku, još više demotiviše balkanske političare da implementiraju reformsku agendu EU.

Dajući prazna obećanja u vezi s ciljem evropskih integracija dok zapravo štite sopstvene i interese malog broja odabranih stranih kompanija⁸, vlade na Zapadnom Balkanu su učinile malo da spreče svoje zemlje da srljaju iz jedne ekonomске regresije u drugu. Još od finansijske i ekonomске krize iz 2008. godine, proces ekonomskog približavanja s EU u pogledu BDP po glavi stanovnika bio je veoma spor ili ga nije ni bilo. Nemoćni da ubrzaju privredni razvoj rešavanjem strukturalnih problema poput nedostatka javnih i privatnih investicija ili populacije koja rapidno stari, građani Zapadnog Balkana bespomoćno su zagledani u budućnost nemilosrdne uskraćenosti. Pandemija koronavirusa verovatno će još više pogoršati društveno-ekonomski probleme i ubrzati ekonomsko razilaženje između EU i regionala, stvarajući de facto enklavu nerazvijenosti usred Evrope.⁹

Ekonomski teškoće i nedostatak prilika u regionu su stimulisali pozitivnu ocenu ekonomskog prosperiteta u EU, što je evidentno i u kontekstu aktuelnih trendova migracija. Prema podacima nedavne studije¹⁰, svaka dva minuta jedna osoba napusti Zapadni Balkan kao ekonomski migrant u potrazi za poslom u nekoj od država članica. Ljudi u regionu često biraju odlazak jer se osećaju nemoćnim da promene politički kurs svoje zemlje. Umesto da 'oslobađa' građane, čini se da je tehnički proces evropskih integracija političke elite nemamerno oslobođio ograničenja demokratske odgovornosti. Ako 'kod kuće' ne postoji alternativa nacionalnim "stabilokratijama"¹¹ u senci evropskih

integracija, ne iznenadjuje to što će ljudi tražiti alternative u inostranstvu.

Izlaz

Politika pritiska, pri kojoj su se korumpirane vlade nalazile u tesnacu između besnih javnosti i kompromisu nesklonog Saveta Evrope, dosegla je svoje granice. Kako države članice nastavljaju da u funkcionalnom smislu odstupaju od dogovorenih standarda i procedura proširenja, tako opada i kredibilitet te politike i njen manevarski prostor na Zapadnom Balkanu. Stalni prekidi puta ovih zemalja ka EU prete da izbace iz koloseka čak i regionalne političare koji su najviše orijentisani ka reformama i vođeni konsenzusom. Da bi se proces nastavio, Evropska komisija na kraju mora da sarađuje s regionalnim političkim elitama čiji su dokazani demokratski kapaciteti upitni. Iako su ljudi u regionu sve više frustrirani učinkom svojih lidera, nemoćni su da ih pozovu na odgovornost u okviru depolitizovanog procesa evropskih integracija. To samo po sebi zadaje težak udarac legitimnosti i kapacitetu sistema na Zapadnom Balkanu. Konačno, ako se neko trenutno nalazi u 'sendviču', to je narod, koji je stišnjen između dve malodušno preuzete obaveze: one koja se tiče proširenja – i zastupa je EU, i obavezu svojih političkih elita da sprovedu reforme.

Ne treba očekivati da EU može mnogo učiniti kako bi popravila percepciju na Zapadnom Balkanu, prema kojoj se tamošnja demokratija pomerila izvan učešća i kontrole javnosti – što je raširen stav čak i u državama članicama¹². Ali EU ipak može da učini mnogo po pitanju jačanja kredibiliteta politike proširenja i podrške borbe javnosti da iskoreni korupciju i vlade poziva na odgovornost.

Zbog toga, ne bi više trebalo odlagati implementaciju promenjene metodologije proširenja koju je ranije ove godine na predlog Francuske usvojila Evropska komisija. Budući da je cilj promene bio da se proces učini u većoj meri kredibilnim, predvidljivim i političkim, Evropska komisija bi trebalo da ga brzo primeni u slučaju Albanije i Severne Makedonije i pojasni kako će on biti adaptiran u slučaju Crne Gore i Srbije, koje već pregovaraju s EU i izrazile su spremnost da ga usvoje.

7 For example in the Commission's 2018 Communication on enlargement, "A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans", COM(2018) 65 final, p. 3.

8 Bartlett, Will, Krasniqi, Besnik and Ahmetbašić, Jasmina (2019), "Attracting FDI to the Western Balkans: Special Economic Zones and Smart Specialisation Strategies", in Croatian Economic Survey 21(2), 5-35

9 Bonomi, Matteo i Reljić, Dusan (2017), "The EU and the Western Balkans: so near and yet so far", Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP) Commentary, SWP.

10 Bonomi, Matteo, Merja, Albana, Töglhofer, Theresia i Reljic, Dušan (2020), "Make or break moment: EU enlargement in Southeast Europe in pandemic times", Friedrich Ebert Stiftung, p. 5.

11 Kmezić, Marko i Bieber, Florian (ur.) (2017), "The crisis of democracy in the Western Balkans. An anatomy of Stabilitocracy and the limits of EU democracy promotion", Biograd Policy Study.

12 Mair (2013), op. cit.

Primena novog pristupa proširenju EU u velikoj meri zavisi od sposobnosti država članica da se saglase o pregovaračkom okviru za Severnu Makedoniju. Ovo priziva već postojeću potrebu preciziranja podele rada između Evropske komisije i država članica EU u vezi s dosijeom o proširenju. Imajući u vidu teškoće država članica da donesu jednoglasnu odluku o proširenju, Savet bi trebalo da preispita mogućnost uvođenja glasanja kvalifikovanom većinom, bar u svim srednjim fazama procesa pristupanja EU¹³. Time bi se državama članicama odobrila snažna politička uloga, kao što se i nameravalo s novom metodologijom. Ali takođe bi ih sprečilo da remete proces dok je on u toku, što je upravo ono što trenutno podriva transformativni uticaj ove politike.

Zamisao iza novog pristupa – da se naporni put reformi regiona začini češćim podsticajima balkanskim liderima da čine postojan napredak – postala je još relevantnija, pogotovo u post-COVID-19 realnosti. Da bi pomogla zemljama Zapadnog Balkana da ublaže udar pandemije i ponovo pokrenu napore za ekonomsko približavanje EU, Unija bi trebalo da pruži velikodušniju podršku regionu – daleko veću od onoga što je Evropska komisija najavila u oktobru u okviru svog ekonomskog i investicionog plana. EU bi trebalo da osnaži balkanske države putem pametnih, inkluzivnih i, verovatno, skupih politika¹⁴. Postepeno otvaranje evropskih strukturnih i investicionih fondova (na primer, za podršku infrastrukturnim projektima), šira upotreba mehanizama EU za finansijsku stabilnost, dopuštanje regionu da učestvuje u Zajedničkoj poljoprivrednoj politici ili omogućavanje cirkularne migracije – sve ove mere bi trebalo ozbiljno razmotriti.

U današnjem složenom i nepredvidivom svetu, od suštinskog značaja je da EU pojača i diversifikuje načine na koje stupa u kontakt s prirodnim saveznicima u regionu, a koji, u svakom slučaju, dele iste probleme i interes. Jedan od konkretnih načina da EU to učini je da pozove političke liderе i građane zemalja Zapadnog Balkana da se priduže, u konsultativnom svojstvu, aktivnostima i diskusijama koje se vode u kontekstu predstojeće Konferencije o budućnosti Evrope. Saradnja izvan okvira dosjea o proširenju, na polju zajedničkog uobičavanja zajedničke evropske budućnosti, takođe bi mogla pomoći da se u regionu razveje značajan skepticizam spram obećanja članstva u EU¹⁵.

Konačno, EU bi trebalo da sklapa saveze s ljudima u regionu, a protiv balkanskih vlada koje se pokažu nevoljnim za borbu protiv endemske korupcije. Neuspех Evropske unije da se suoči s upornom stagnacijom ili nazadovanjem demokratskih reformi u regionu ostavlja utisak da je voljna da demokratiju zameni za obećanje stabilnosti na Zapadnom Balkanu. U nedostatku demokratskih pravnih tekovina, EU i dalje traga za ispravnom strategijom za transformisanje zemalja regiona u održive demokratije. Takođe, potrebni su joj objektivno proverljivi indikatori za merenje njihovog napretka. U međuvremenu Unija, međutim, ne bi trebalo da čini ustupke liderima u regionu koji očigledno izbegavaju svoje obaveze prema demokratiji. Značaj isticanja problema zarobljenih država u strategiji Evropske komisije za region iz 2018. godine, ili kritičkih ocena različitih zemalja u okviru godišnjih izveštaja, u velikoj meri opada ukoliko takvu retoriku ne ponavljaju i zvaničnici EU ili političari iz država članica koji posećuju region. Ukoliko bi učinila sve gorenavedeni, EU bi odgovorila na izazov svog trenutnog pristupa regionu i učinila da nacionalna politika na Zapadnom Balkanu prestane da liči na nakovanj.

Metodologija

Primarni podaci korišćeni za svrhe ove BiEPAG-ove analize potiču iz istraživanja javnog mnjenja sprovedenog u šest zemalja Zapadnog Balkana u oktobru 2020. godine. Istraživanje je sprovedeno na nacionalno reprezentativnom uzorku od najmanje 1000 ispitanika starijih od 18 godina, putem telefonskih i onlajn intervjuja, u sledećoj razmeri: Albanija (telefonski + onlajn, 90:10), Bosna i Hercegovina (telefonski + onlajn, 80:20), Kosovo (telefonski, 100), Crna Gora (telefonski + onlajn, 90:10), Severna Makedonija (telefonski + onlajn, 90:10) i Srbija (telefonski + onlajn, 80:20). Rezultati su predstavljeni u procentima i predmet su sledećih verovatnoća statističkih grešaka: Albanija ±3.39%, Bosna i Hercegovina ±3.39 %, Kosovo ±3.32%, Crna Gora ±3.36%, Severna Makedonija ±3.34 % i Srbija ±3.38%. Sakupljanje podataka izvršio je Ipsos Strategic Marketing.

Kraće deonice teksta mogu se citirati na jeziku na kom je rad napisan, bez dozvole, ukoliko je izvor jasno naznačen. Radi dozvole za citiranje dužih delova teksta ili intervjuuisanje autora, molimo vas da kontaktirate Evropski fond za Balkan.

- 13 Cvijic, Srdjan, Kirchner, Marie Jelenka, Kirova, Iskra and Nechev, Zoran (2019), "From enlargement to the unification of Europe: Why the European Union needs a Directorate General Europe for future Members and Association Countries", Open Society Foundations.
- 14 Lazarević, Milena i Stratulat, Corina (2020), "Letter to Macron: details matter for enlargement reform", EPC Commentary, Brussels: European Policy Centre.
- 15 Lazarević, Milena i Stratulat, Corina (2020), "The Conference on the Future of Europe: is the EU still serious about the Western Balkans?", EPC Discussion Paper, Brussels: European Policy Centre.

<https://biepag.eu> **Savetodavna grupa za javnu politiku Balkan u Evropi** (BiEPAG) je zajednička inicijativa Evropskog fonda za Balkan (EFB) i Centra za studije Jugoistočne Europe Univerziteta u Gracu (CSEES) sa ciljem promovisanja evropskih integracija Zapadnog Balkana i konsolidacije demokratskih i otvorenih zemalja u regionu. BiEPAG se temelji na vrednostima poštovanja ljudskog dostojanstva, slobode, demokratije, jednakosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava, uključujući prava osoba koje pripadaju manjinskim zajednicama. Pridržava se vrednosti koje su uobičajene u društvima u kojima preovladavaju pluralizam, nediskriminacija, tolerancija, pravda, solidarnost i jednakost između žena i muškaraca.

Članovi i članice BiEPAG-a su istaknuti istraživači javnih politika iz regionala i Evrope, sa dokazanom ekspertizom na temu Zapadnog Balkana i procesa koji oblikuju region. Aktuelni članovi i članice su: Florijan Biber, Mateo Bonomi, Dimitar Bečev, Srđan Cvijić, Marika Djolai, Milica Delević, Vedran Džihić, Donika Emini, Dejan Jović, Marko Kmezić, Jovana Marović, Srđan Majstorović, Milan Nić, Zoran Nečev, Tena Prelec, Korina Stratulat, Nikolaos Cifakis, Alida Vračić, Đerđi Vurmo, Jelena Vasiljević, Nataša Vunš.

www.balkanfund.org **Evropski fond za Balkan** je zajednička inicijativa [Erste fondacije](#), [Fondacije Robert Boš](#) i [Fondacije Kralj Boduen](#), koja preduzima i pomaže inicijative koje jačaju demokratiju, neguju evropske integracije i afirmišu ulogu Zapadnog Balkana u rešavanju izazova u Evropi. Njena strategija se fokusira na tri glavne oblasti – podršku demokratizaciji, jačanje regionalne saradnje i podsticanje EU integracija.

EFB podržava proces afirmisanja efikasnosti politike proširenja EU širom Zapadnog Balkana i unapređivanje regionalne saradnje među organizacijama civilnog društva koja se zasniva na solidarnosti i dijalogu zasnovanom na potražnji. Informisanim i osnaženim građanima pruža sredstva i platforme za preduzimanje akcije i zahtevanje odgovornih institucija i demokratije. Fokus rada je usmeren na kontinuirane reforme politika i praksi u zemljama Zapadnog Balkana na njihovom putu ka pridruživanju EU.

Kontakt: ALEKSANDRA TOMANIĆ, izvršna direktorka, aleksandra.tomanic@balkanfund.org

www.suedosteuropa.uni-graz.at **Centar za studije Jugoistočne Evrope** osnovan je u novembru 2008. godine, nakon što je 2000. godine Jugoistočna Evropa definisana kao strateški prioritet na Univerzitetu u Gracu. Centar je interdisciplinarna i međufakultetska istraživačka i obrazovna ustanova, osnovana sa ciljem da obezbedi prostor za opsežne nastavne i istraživačke aktivnosti na univerzitetu o Jugoistočnoj Evropi i sa njom, i unapredi interdisciplinarnu saradnju.

Centar takođe nastoji da pruži informacije i dokumentaciju, kao i da bude tačka kontakta za medije i javnost zainteresovane za Jugoistočnu Evropu, u pogledu političkog, pravnog, ekonomskog i kulturnog razvoja. Interdisciplinarni tim pravnika, istoričara i politikologa doprineo je istraživanju o Jugoistočnoj Evropi, putem članaka, monografija i drugih publikacija. Centar redovno organizuje međunarodne konferencije i radionice kako bi promovisao najnovija istraživanja o Jugoistočnoj Evropi.

Kontakt: UNIV.PROF. DR. FLORIJAN BIBER, profesor studija Jugoistočne Evrope, florian.bieber@uni-graz.at